

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ (франц. та англ. global — загальний, всесвітній, від лат. globus — куля) — економічні, торговельні, фінансові, технологічні, політичні, соціальні, трудові, інформаційні та інші процеси, що мають глобальний масштаб і планетарний характер. Сутність поняття «Г.» має 3 осн. аспекти: зменшення перешкод для екон., політ. і культур. взаємодії країн та народів; розвиток тенденції до утворення більш гомоген. екон., політ. і культур. простору; утворення структур глобал. керованості. Нині найбільшого розвитку набув перший аспект. Розрізняють Г. як об'єктив. процес та глобалізм як певну політику. Іноді глобалізм трактують як систему із деспот. політ., екон. і соц. владою глобал. корпорацій (О. Білорус). Діапазон поглядів на явище Г. широкий: від заперечення згаданого процесу і твердження, що Г. є перебільшенням і як ідеол. конструкція, і як аналіт. поняття (В. Райгрок та ін.), до констатації гіперглобалістами (К. Омае та ін.) всеохоплюючого характеру Г., що, на їх думку, призведе до зникнення нац. держав. Оцінка динаміки глобалізац. процесів здійснюється в якіс. і кількіс. аспектах. В аспекті якіс. аналізу існують різні підходи щодо визначення початку процесу Г. (сам термін набув поширення у 2-й пол. 1980-х рр.). Хоча деякі дослідники відносять початки Г. до часів Рим. імперії, більшість з них вважають Г. новіт. процесом, пов'язаним із інформ. революцією та революцією у засобах комунікації 1970-х рр., що стали відповіддю на структурну кризу в розвитку світ. господарства, а процеси посилення взаємозв'язків між країнами у поперед. період трактують як інтернаціоналізацію. Водночас застосовують поняття «протоглобалізація». На думку К. О'Рурка і Д. Вільямсона, воно відображає процеси, які відбувались у геогр. ареалі Європи та Пн. Америки в серед. 19 — на поч. 20 ст. Натомість М. Ільїн трактує «протоглобалізацію» як процес виникнення транснац. структур після 2-ї світової війни.

Нині не існує єдиної методики кількіс. виміру Г. Всесвіт. банк при вимірюванні ступеня інтеграції із глобал. економікою використовує показники, що характеризують: торгівлю товарами; зміни у торгівлі; валові приватні потоки капіталу; валові прямі іноз. інвестиції (усі — як відсоток ВВП); збільшення реал. торгівлі мінус зростання реал. ВВП (у відсотках). Конференція ООН з торгівлі та розвитку від 2002 використовує для цього індекс транснаціоналізації, що становить середню величину від: притоку прямих іноз. інвестицій у валовому утворенні постій. капіталу (за останні 3 р.); сукуп. нагромадженого обсягу прямих іноз. інвестицій у ВВП; доданої вартості, створ. іноз. філіями транснац. корпорацій (ТНК) у ВВП; кількості

зайнятих у цих філіях у сукуп. зайнятості. Індекс транснаціоналізації розраховується також для найбільших ТНК, де він виступає як середнє трьох величин: іноз. активів у сукуп. активах компанії; іноз. продажів — у сукуп. продажах; зайнятих в іноз. філіях — у заг. зайнятості ТНК. Найбільш комплексна оцінка участі окремих країн світу в Г. здійснюється відповідно до індексу Г. За методологією його складання 2005 оцінювали зміни у 62-х розвинутих та ключових країнах із виникаючими ринками. Оцінка здійснювалася за показниками, що відображають: включення у глобал. політ. процеси (кількість міжнар. організацій, чл. яких є країна, участь у місіях Ради Безпеки ООН з підтримання миру, кількість ратифіков. багатосторон. міжнар. договорів, держ. транскордонні перекази); розвиток глобал. технологій (кількість користувачів, вузлів та надійних серверів мережі Інтернет); особисті міжнар. контакти (міжнар. подорожі та туризм, щільність міжнар. телефон. зв'язку, транскордонні перекази й індивід. трансфери); розвиток екон. інтеграції (експорт та імпорт товарів і послуг, прямі іноз. інвестиції). Серед найбільш значущих кількіс. показників динаміки процесу Г. економіки — випереджал. зростання зовн. торгівлі порівняно з ростом світ. ВВП (протягом 1990–2003 частка торгівлі товарами у світ. ВВП зросла від 32,5 до 41,5 %, а у товар. ВВП — від 80,7 до 152,1 %); випереджальне зростання світ. інвестицій порівняно зі світ. ВВП та світ. торгівлею: частка валових приват. потоків капіталу у ВВП протягом 1990–2003 зросла від 10,3 до 24,2 % (у 2000 становила 29,1 %), валових прямих іноз. інвестицій — від 2,7 до 4,9 % (у 2000 — 8,8 %), заг. обсяг завезених прямих іноз. інвестицій 2004 становив 21,7 %, вивезених — 24,0 % світ. ВВП (у 1980 ці показники становили відповідно 6,7 та 5,8 %); зростаюча концентрація світ. торгівлі навколо ТНК: 2004 у категорію ТНК входило бл. 70 тис. компаній, що мали понад 690 тис. філій за кордоном, сукупні активи яких становили 36 008 млрд дол. США (порівняно з 1982 зросли у 17 разів), валовий продукт — 3911 млрд (у 6 разів), валовий обсяг продажів — 18 677 млрд (у 6,8 разів), обсяг експорту — 3690 млрд (у 5,1 рази), кількість зайнятих — 57 394 тис. осіб (у 2,9 рази). Показники діяльності іноз. філій ТНК за останні 20 р. розвивалися значно вищими темпами, ніж відповідні параметри світ. економіки загалом. У результаті валовий продукт іноз. філій ТНК у 2004 склав 9,6 % світ. ВВП (у 1982 — 5,9 %). Обсяг продажів іноз. філій ТНК на 69 % перевищує світ. експорт, тоді як у 1982 — лише на 33 %. Водночас частка зазнач. філій у світ. експорті товарів та нефактор. послуг майже не змінилася і склала у 2004 33,3 % проти 35,2 % у 1982. Індекс транс-

націоналізації розвинених країн у 2002 дорівнював 12 %, країн, що розвиваються, — 13 %, країн СНД — 17 %. Процеси Г. відбуваються асинхронно та асиметрично у геогр. і секторал. вимірах. Спостерігається високий ступінь концентрації глобалізац. процесів на обмежених територіях найбільш екон. розвинених регіонів світу — США, Зх. Європи, Японії, країн Сх. Азії, де центрами Г. стають т. зв. глобал. міста, на 25 із яких припадає бл. половини всієї капіталізації фонд. ринків світу, а Лондон, Нью-Йорк і Токіо забезпечують понад 50 % операцій валют. ринків світу. Водночас у тих самих країнах утворюються депресивні р-ни, що випадають з процесу Г. Між регіонами розвинених і менш розвинених країн поглиблюється розмежування. Г., яка органічно пов'язана зі становленням постекон. формації у найбільш розвинених країнах світу, створює феномен «розколотої» цивілізації і перешкоджає реалізації моделі «доганяючого» розвитку. Натомість у менш розвинених країнах спостерігається процес розщеплення екон. комплексів — із виділенням однієї частини, що прилучається до діяльності світогосп. центрів, від іншої, що не представляє екон. інтересу для згаданих центрів і маргіналізується. Ці властивості Г. пов'язані з тим, що її носіями, у тех.-екон. плані, є сучасні інформ.-комунікац. технології, а у соц.-екон. — ТНК, які нерівномірно розповсюджуються у регіон. і секторал. аспектах. За таких умов виділяються галузі, конкуренція в яких має глобал. характер — автомобіле- та авіабудування, виробництво комп'ютерів і офіс. техніки, фармацевтика тощо (виробництво харч. продуктів залишається переважно локалізов. у нац. рамках). Г. нерівномірно включає у

сферу своєї дії макросектори економіки. Найбільш глобалізов. нині є фінанс. сфера, у якій торгівля валютою досягає щорічно 600 трлн дол. США, що майже у 70 разів перевищує обсяги світ. торгівлі товарами, хоча ще у 1973 таке перевищення було двократним. Найменш глобалізованою є сфера працевлаштування, оскільки на шляху переміщення труд. ресурсів зберігаються адм. бар'єри.

Суперечливість та неоднозначність наслідків процесів Г. викликає гострі суперечності між його прихильниками та супротивниками, які об'єдналися в антиглобалізац. рух. Пожвавлюється також діяльність альтернатив. глобалістів. Загалом підтримуючи розвиток Г., вони виступають за його спрямування на інтереси всього людства, а не групи найбагатших країн світу, обмеження всевладності ТНК, демократизацію міжнар. інституцій.

Рекомендована література

1. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму / Пер. з англ. К., 1999;
2. Дікон Б. Глобальна соціальна політика / Пер. з англ. К., 1999;
3. Глобалізація і безпека розвитку. К., 2001;
4. Белорус О. Г. Экономическая система глобализма. К., 2003;
5. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции / Пер. с англ. Москва, 2003.

В. Р. Сіденко

Бібліографічний опис:

Глобалізація / В. Р. Сіденко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-30448>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).